

MISZLIVETZ FERENC

Az FTI–iASK kilencpontos rejtvénye

Hogyan lehet kilenc, négyzetet alkotó pontot összekötni mindössze négy vonallal anélkül, hogy kezünket levennénk a papírról? Az első hallásra könnyűnek látszó feladat megoldhatatlan, ha a négyzeten belül maradunk és nem jut eszünkbe, hogy a feladványban nem esett szó arról: nem muszáj a kilenc pont által határolt kétdimenziós térhez ragaszkodnunk. Ha kilépünk a kötelezőnek hitt keretből, adódik a megoldás. Ezt az „ugorj ki a dobozból!” szemléletet fejezi ki intézetünk logója. Ha a magunk elé tűzött feladatot nem tudjuk megvalósítani a régi keretek között, keressünk tágabb, megfelelőbb kereteket, amelyek új összefüggések felfedezése, új partnerek, együttműködések nélkül lehetetlen.

A történet 1986. december 31-én kezdődött, amikor Szombathelyre indultam, hogy az alakulóban lévő Németh László Szakkollégium szervező gárdájával töltsöm a szilvesztert. Kora délután érkeztem, Tokaji Nagy Erzsébet, aki akkor a főiskola Könyvtár Tanszékén oktatott, várt a pályaudvaron. Böven volt időnk az esti találkozóig, úgy döntöttünk, körülnézünk Kőszegen. Elképesztően gyönyörű, máig felejthetetlen kép fogadott: a friss hó lepte Alpok alji település, József Attilával szólva, „ártatlanul felfalta szívem”. A környék vonzereje korábban megfogott, egy éve futottak már az ún. „Velemi hétvégék”. Gyekiczki András főiskolai oktató és Szabó Gábor, a fiatal, tehetséges szociológus hallgató kezdeményezésére előadásokat szerveztünk az ország minden részéből érkező, alternatív tudásra éhes egyetemisták és fiatal oktatók számára. Az akkori politikai rendszerrel szemben kritikus

Az Intézet logója

húrokat pengető magyar értelmiség színéjára fordult meg itt. Erről a termékeny és izgalmas időszakról, a kádárizmus agóniájának és az alulról szerveződő mozgalmak szárba szökkenésének időszakáról *Daliás idők* címmel tanulmány- és dokumentumkötetet készülünk közzétenni. A híres Stirling-villát, a hétvégi szeánszok színhelyét, most újítyják fel. A könyvbemutatót és a szombathelyi szakkollégium történetét bemutató kiállítást a Stirling-villában rendezzük meg az ősz folyamán.

A nyugat-magyarországi régió jelentősége 1989-et követően ugrásszerűen megnőtt. Geopolitikai adottságai következtében a hidegháború éveiben ez volt az ország egyik legelhanyagoltabb térsége; leginkább infrastrukturális elmaradottság és a felsőoktatás háttérbe szorulása jellemezték. A gazdasági előretörés azonban nem hozott kiegyensúlyozott fejlődést, a történelmi kis- és középvárosok nehezen vagy sehogy sem

találják a kitörési pontokat a stagnálás állapotából. Kőszeg esetében több évtizedes kitarító munka, amihez helyi, regionális, országos és nemzetközi intézmények is pótolhatatlan segítséget nyújtottak, mára számos jól látható eredményt hozott. Az első intézményi innováció az 1990-es évek közepén a kőszegi Európa Ház létrehozása volt a Sigray-palota impozáns, de funkció nélkül maradt épületében. Az *Európa Ház Egyesület* és a *Társadalomtudományok és Európa-tanulmányok Intézete Alapítvány (ISES Alapítvány)* fő célkitűzései között kezdettől szerepelt a „közép-európai találkozóhely” gondolata, egy új szellemi műhely létrehozása, amely a határmentiség, a soknyelvűség és a kultúrák találkozásának évtizedekig háttérbe szorult, parlagon heverő előnyeire épít. (E gondolatiságot szem előtt tartva indítottuk meg 1996-ban a máig működő nyári egyetemet.) Az innováció sokáig kormányzati támogatás nélkül folyt. A kis magánalapítvány először 2005-ben, majd 2009-ben Európai Unió támogatással belefogott néhány történelmi épület 21. századi igényeknek megfelelő felújításába. Az Európa Ház használaton kívüli padlásterébe előadót varázsoltunk, víz alatt álló pincéjébe fogadó helységet, így született meg a Bibó István auditorium és a Sigray terem. A Norvég Alapnak köszönhetően a különleges technikával készült homlokzata miatt Sgraffitós Háznak nevezett épületben szakkönyvtár létesült, és itt kapott helyet a Kulturális örökség menedzsment névre hallgató UNESCO-tanszék is. Kormányzati támogatással először 2014-ben számoltunk: ekkor indult el az *Új Közép-Európa ösztöndíjprogram*, majd a rákövetkező évben megalakult a *Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete (Institute of Advanced Studies Kőszeg, iASK)*. Az angol nyelvű rövidítés beszédes. „I ask”, azaz „én kérdezek”.

Az Intézet létrehozására egy olyan történelmi pillanatban került sor, amikor a világ a mindenre kiterjedő globális kiszámíthatatlanság, az egymást érő, egymásba gabalyodó gyors változások és válságok, valamint ennek köszönhetően az egyre szorosabb kölcsönös függés állapotába került. Ezt az új korszakot hívjuk Hankiss Elemér nyomán a bizonytalanság korának. Növekvő számban érzik úgy itthon és a nagyvilágban, hogy többszörös útelágazáshoz érkezünk. A rohamos népességnövekedés és az ellenőrizhetetlen külső-belső, legális és illegális migráció, az éghajlatváltozás, ezek összefonódó hatásaként a gyors urbanizáció és a fokozódó városzéli nyomor, a társadalmi polarizáció és a természetes élőhelyek zsugorodása, a levegő, a víz és a föld drasztikus szennyeződése – drámai figyelmeztetések Földünk állapotáról. S ha e globális válságjelek alapján vizsgáljuk a világ régióinak politikai instabilitását, az elhatalmasodó erőszakot és egyre szélesebb társadalmi rétegek fokozódó kiszolgáltatottságát, évről évre nehezebb megnyugtató válaszokat találni a szaporodó kérdésekre.

Az Intézet megalakulásakor megfogalmazott néhány ilyen alapvető kérdést:

- Fenntartható-e a gazdasági növekedés?
- Fenntartható-e a bioszféra egészséges állapota, vagy egyre nagyobb csizmánkkal szét fogjuk taposni azt?
- Egyáltalán: fenntartható-e a fenntarthatóság általános képze?
- Meddig lesz elég iható víz Földünkön?
- Lehet-e, s ha igen, mit lehet tenni azért, hogy megszűnjenek a – rendszerint halmozott okokra visszavezethető – tömeges exodusok?
- Adathegyek, „információk” tetején ülünk. Láthatjuk-e a fától az erdőt? Mit kell tennünk azért, hogy a világunkban

áradó óriási adatmennyiséget értelmesen használni tudjuk?

- Hányféle és milyen fajta tudásra van szükségünk? Mit adhat a tudomány, a művészet, s mit a kettő kapcsolata? Mit tesz a bal és mit a jobb agyféltekénk? Értjük-e az alkotás folyamatát, tudunk-e szembesülni az ezzel járó felelősséggel?
- Mit kezdünk gazdag, de jórészt feltáratlan kulturális örökségünkkel? Segítőségünkre lehet-e az eljelentéktelenedő, szétporladó helyi társadalmak identitásának megerősödésében, a kisvárosok vonzerőjének és megtartó képességének növelésében?

Abból indultunk ki, hogy túl kell lépnünk az új tudás előállításának hagyományos képletén, elengedhetetlenül szükséges az új megközelítések, ideák és módszertanok termékeny kombinációja. Továbbá, hogy a közjót nem csupán követelnünk és fogyasztanunk, de szolgálnunk is kell. Mindehhez azonban először kérdezni kell tudni, tehát meg kell tanulnunk jól kérdezni. Új válaszok új kérdések nélkül nem szülehetnek. Ha nem akarjuk elveszíteni a jövőt, nem elég az „eltűnt idő nyomában” járni, folyamatosan fel kell töltenünk a jelent a megtalált és újra értelmezett múlttal. Ez adja a „helyek” és emberek, valamint közösségeik megtartó erejét, erős önazonosságát, túlélő képességét, rezilienciáját.

Kőszegre kerülésünk pillanatától sokat beszéltünk Hankiss Elemérrel a világban gyorsan szaporodó kiválósági központok szerepéről, ahogy ő nevezte a „kiválóság szigeteiről”. Hankiss Elemér több „advanced studies”, „Höhere Studien” intézetben kutatót, Berlinben, Bécsben, az amerikai Stanford és Georgetown egyetemeken. A különféle elnevezésű központokban volt egy közös vonás: a már kiválasztott szellemi elit pozíciójának, privilégiumainak

fenntartása és utánpótlásának biztosítása. Ez az elefántcsonttorony-modell a 20. század 30-as éveitől a 80-as évek végéig jó szolgálatot tett, kiválóan működött. Az új korszak kérdéseire azonban már nem találta a válaszokat, nem tudott megfelelni a tudománnyal, a kutatókkal szemben megváltozott társadalmi elvárásoknak. Végül az elefántcsonttorony helyett a közjót, a társadalmi hasznosságot közvetlenül szem előtt tartó, azt erősíteni kívánó új intézettípus mellett törtünk lándzsát anélkül, hogy a minőség követelményéből engedtünk volna. Olyan intézet létrehozását tűztük ki célul, amelyik az alapkutatók és a kutatási területek összekapcsolása mellett feladatának tekinti a társadalmi és intézményi innovációt, különös tekintettel a perifériára szorult kisvárosok és régiók együttes fejlesztésére, a vidék megtartó képességének növelésére. Az FTI–iASK-kal egy olyan kutató és fejlesztő központ jött létre Kőszegen, amely globális szinten is növeli a hely, a régió és a város(ok) ismertségét, és egyfolytában merít, táplálkozik annak szellemi gyökereiből, miközben erősíti a kulturális örökség iránti elkötelezettséget. Az Új Közép-Európa ösztöndíjprogram segítségével, és nem utolsósorban a történelmi épített örökség felújításának köszönhetően magas szintű kutatási feltételeket tudtunk biztosítani, miközben értékes épületeket mentettünk meg az enyészettől. Rövid idő alatt is igen jelentős számú fiatal és már tapasztalt kutató került Kőszegre. Közülük többen külső munkatársként vagy tudományos tanácsadóként meg is maradtak az Intézet kötelékeiben. Elkezdett kibontakozni a társadalmi fenntarthatóság és a közjó iránt elkötelezett aktivista kutatók és kutató aktivisták új, határokat átszelő hálózata.

A kutatók közül többen oktatói a Panon Egyetem Kőszegi Kampuszán folyó

Nyitott kapuk rendezvény (Fotó: Gaál Bence, 2019.)

mesterképzésnek. Az itt tanuló külföldi diákok részt vesznek a nyári és téli egyetemeken, asszisztensként bekapcsolódhatnak az intézeti kutatómunkába.

Időközben a bizonytalanság korából megérkeztünk az önellentmondások, paradoxonok új korszakába. Ahol az állandósuló félelem, a széttöredezettség és a nyomában járó folyamatosan újratermelő igény az integrációra és re-integrációra új röppályára állítják életünket.

Ez a pandémia által felerősített tendencia – a rendkívüli állapotok normalitássá válása – felértékelte a működőképes kisvárosok és a de facto társadalmi szolidaritás fenntartására képes helyi közösségek szerepét. A Kreatív város – fenntartható vidék (Kraft) program Kőszeg és vidéke fejlesztései révén gyors karriert futott be régió szerte. A Veszprém és a Balaton régió

által közösen beadott Európa Kulturális Fővárosa pályázat többek között e programnak köszönhető sikerét. A Kraft -koncepció alapján kaptunk felkérést az Innovációs és Technológiai Minisztériumtól egy fejlesztési koncepció kidolgozására a Szigetköz–Csallóköz térségben. A regionális Kraft terve közös nevezője lehet egy új típusú, gyakorlat- és fenntarthatóság orientált közép-európai (V4+) együttgondolkodásnak régióknak és az Európai Unió közös jövőjéről. A Pannon Városok Szövetségének életre keltése szerény, de fontos lépés ebben az irányban. Kis- és középvárosok, egyetemi kampuszok együttműködési hálózata, és az így születő kreativitás könnyedén lépi át a határokat határázár esetén is. A V4-ek és a közép-európai országok együttműködésének nagy narratíváját

a „Közép-Európa alulról” megközelítés segíthet valóságközelivé tenni.

A kilenc pontot nem csupán négy, egymással 45°-os szöget bezáró vonal képes összekötni. Ha kettő helyett három dimenziót választunk, és háromszor körbejárjuk

FERENC MISZLIVETZ:
DAS iASK RÄTSEL IN 9 PUNKTEN

Die westungarische Region galt ihren geopolitischen Gegebenheiten zufolge in den Jahren des kalten Krieges als einer der vernachlässigsten Räume des Landes. Die historischen kleinen und mittelgroßen Städte fanden kaum die Ausbruchspunkte. Der Verein Europahaus, die Stiftung Institut der Gesellschaftswissenschaften und der Europäischen Studien (ISES Foundation) dann ab 2015 das Institut für Höhere Studien (Institute of Advanced Studies Kőszeg) erreichten in Kőszeg mit der Hilfe lokaler, regionaler, heimischer und internationaler Institutionen spektakuläre Ergebnisse. Im Beitrag werden die Prinzipien der Errichtung und Betreuung des Institutes sowie die dreieinhalb Jahrzehnte der Vorgeschichte der heutigen Lage überblickt.

a földgolyót, megteremthetjük az összekapcsolást egyetlen, félbe nem szakított húzással.

A globális táncparketten tangót járó közép-európaiak számára ez nem jelenthet megoldhatatlan feladatot.

FERENC MISZLIVETZ:
THE NINE-DOT PUZZLE OF iASK

During the Cold War years the Western Hungarian region, due to its geopolitical characteristics, was one of the most neglected areas of the country. After the 1989 political changes, its historic small and medium-sized towns and cities found it difficult to work out their optimal development strategies. In the case of Kőszeg, the persistent work of the Europe House Association, the Institute of Social and European Studies Foundation (ISES Foundation, and from 2015, the Institute of Advanced Studies Kőszeg (iASK)), with the help of local, regional, national and international institutions, has produced impressive results. The essay looks at the principles behind the establishment and management of iASK and its long pre-history.